BĂNATU-I FRUNCEA

B I 7

DE

P. NEMOIANU

LUGOJ, 1929

TIPOGRAFIA NAȚIONALA

Prețul: 20 Lei

R5!
210
B57
[25.826]

BĂNATU-I FRUNCEA

DE

P. NEMOIANU

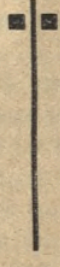

LUGOJ, 1929

TIPOGRAFIA NAȚIONALA

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
REȘIȚA
Str. 7 Noiembrie nr. 50
1492/77
12/80
B

„Bănatu-i fruncea"!...

— Conferință nerostită —

Doctrinarii politici afirmă, că o politică adevărată și sinceră trebuie neapărat să urmărească un ideal care, în linie descrescândă se ramifică în patru direcțiuni: idealism social, idealism cultural, idealism religios și idealism local. Reținem din această scară gradația din urmă, pe aceea a idealismului local, care în viața Banatului de eri a jucat un rol extrem de important și care nu este lipsit de perspective nici în viitor.

Să nu credeți că lozinca „Bănatu-i fruncea" este lipsită de sens, bună doar să sugereze ironii din partea acelora cari nu ne cunosc sau nu ne iubesc și nu înseamnă numai o diferențiere pur geografică, ci și o bogată zestre sufletească, cu care pe drept cuvânt ne putem mândri. „Bănatu-i fruncea" este sinteza unor nobile năzuințî sub toate raporturile vieții: național-politice, cultural-artistice, economice etc. „Bănatu-i fruncea" nu se întemeiază pe orgoliul unei provincii care geme subt

belşugul bogăţiilor materiale — căci sărăcia noastră nimeni nu o vede — ci această lozincă însumează calităţi şi virtuţi care au pus o bază solidă progresului acestei provincii, în toate direcţiunile. „Bănatu-i fruncea“ este chintesenţa, întruchiparea cea mai fericită a idealismului local şi un admirabil factor de progres, remarcat de toţi aceia cari şi-a luat osteneala să ne cunoască.

Să invocăm câteva din preţioasele mărturii ce ne stau la îndemână.

Iată cum ne-au cunoscut ungurii, opresorii noştri de eri:

„Este un popor strâns legat de naţionalitatea, religia şi limba sa. Bun la inimă, solidar şi ospitalier. Ascultător şi respectuos faţă de legi, la care vorba bună preţuieşte mai mult decât forţa. Conservatismul românilor din Timiş şi în general al românilor din Ungaria de sud, mai bine s'ar putea caracteriza în modul următor: românul iartă pe femeia decăzută, el aprinde lumânare şi pentru mântuirea sufletească a celui ce a murit pe spânzurătoare, îşi ridică pălăria şi în faţa sinagogii, dar nici odată nu-l iartă pe celce şi-a părăsit naţia, religia, sau numele“[1]).

[1]) Borovszky Samu: Temes vármegye és Temesvár, pag. 144.

Tot în ordine național-politică înregistrăm caracterizarea Banatului făcută de d-l Octavian Goga, pe cât de competentă, pe atât de măgulitoare pentru noi:

„Mai întâi, Banatul e țara simțământului artistic, unde cântecul e la el acasă și unde un suflet cald palpită la toate atingerile, ca o minunată harfă. Al doilea, conștiința voastră națională, conștiința propriei valori și a diferențierii de alte neamuri, tresare mai vie, cu sbucniri de fiecare clipă. Ș'al treilea, bănățeni, la praznicul libertății, voi sunteți singurii care n'ați venit cu toții, în inimă v'au rămas încă strigăte care dor, chemări tulburătoare"...[1])

Un cuvânt îndurerat la adresa noastră s'a rostit și în ședința Camerii dela 18 Decemvrie 1923, când cu ratificarea convenției care a consfințit granița actuală, de d-l Dr. Nicolae Lupu, actual ministru:

„Banatul este colțul de provincie românească, de provincie europeană chiar, cel mai nefericit.

Era un colț de țară care semăna a paradis, atât prin configurația lui geografică, cât și prin bogățiile sale; prin multiplicitatea rasselor cari se întreceau unele pe altele, Banatul era în frunte și

---

1) Oct. Goga: Mustul care fierbe, pag. 41.

cuvântul că „tot Bănatu-i fruncea", nu este o rodomontadă şi o laudă, ci un adevăr.

Aceasta era; astăzi nu mai este şi mâine, acolo în Banat, fără să exagerez, în loc de provincie frumoasă, poate fi un mormânt"...

Alesele însuşiri ale românilor bănăţeni nu datează de eri de alaltăeri, ci din timpuri foarte vechi. D-l Ioan Lupaş, reputatul nostru istoriograf ne spune că, la 1657, Susana Lorántfi, văduva lui Gheorghe Rákóczy I., înfiinţând o şcoală românească pentru pregătirea preoţilor şi învăţătorilor români din Ţara Oltului, a ordonat să se înveţe cântarea românească aşa cum se cântă în bisericile din Caransebeş şi Lugoj[1]).

Comunicarea d-lui Lupaş înseamnă, că bănăţenii au fost buni cântăreţi în toate vremurile şi că în această privinţă ne găsim în faţa unei tradiţii de mai multe ori seculară. Nu este nici o mirare deci, dacă astăzi ne este dat să citim aprecieri ca acestea:

„Mai ales cine nu s'a născut pe plaiurile bănăţene, poate să-şi dea pe deplin seama de ce minunată unitate sufletească şi geografică e acest ţinut românesc. Nicăiri în largul ţării întregite nu

---

1) Istoria bis. a românilor, 1918, pag. 79.

găsim mai multă dragoste de frumos ca acolo. E colțul de țară unde se cântă mai frumos și cu cele mai frumoase glasuri; e vatra industriei noastre casnice, a portului-regină. Firea poporului nostru din această binecuvântată grădină e caldă, efuzivă și cu nebănuit de profunde rezonanțe. Am spune cu un cuvânt: pământ clasic al talentului"[1]).

N'am fost și nu suntem lipsiți de calități nici în direcție economică. Francisc Griselini, în Istoria Banatului Timișan — scrisă între anii 1774—1777 — vorbind despre români observă:

„Valahii din Banat sunt unica națiune care fără nici o deosebire se pricepe la orice fel de muncă. Ei lucrează la săparea canalurilor, la construirea clădirilor imperiale, — unde munca li se socotește ca robotă, — apoi la minele de cărbuni, cu un cuvânt, la orice muncă unde ei pot să câștige ceva". (Pag. 164).

Iar în altă parte, tot Griselini scrie:

„Valahii au învățat imediat fabricarea sticlei și nu le lipsește destoinicia și experiența întru exploatarea minereului. Ei se utilizează și la cultivarea orezului", (pag. 170) — ceace constitue cel mai înalt grad de cultură agricolă, — adăugăm noi.

---

[1]) Ion Montani: rev. Banatul, No. 2—1927.

Toate aceste admirabile însuşiri româneşti au avut norocul să se sălăşluiască chiar pe pământul Banatului, acolo unde economul seceră de 20 ori mai mult decât a sămănat şi care ar produce ca Egiptul, dacă ar fi traversat de mulţimea canalurilor ca acolo, după cum raportează la 1747 un ofiţer al statului major austriac împărătesei Maria Tereza[1]).

Toate binecuvântările s'au abătut asupra acestui colţ de ţară, afară de una singură: de un regim politic omenos. Câte naţii străine s'au rătăcit pe aici, toate ne-au furat şi ne-au sărăcit. Ne-a prigonit sistemul politic feudal ungar, care dăruia pământul şi satele româneşti nemeşilor venetici maghiari, alcătuitori ai clasei istorice; ne-au luat avutul turcii cari măcar aveau scuza de ocupanţi vremelnici; ne-au robit bisericeşte şi indirect politiceşte sârbii — „fanarioţii Banatului" — a căror tiranie se sprijinea pe patruzeci de pergamente imperiale şi legi ungureşti; nu ne-a avut la inimă nici îndelunga stăpânire austriacă şi înaltul tron habsburgic, pe treptele căruia s'au depus atâtea petiţii şi s'au vărsat atâtea lacrimi. Montesquieu, trecând pe la 1728 prin Banat, scrie în

---

1) P. Dragalina: Din istoria Ban. Severin III. p. 5.

memoriile sale, că populaţia de aici postea trei sferturi din an, pentruca vitele şi carnea să le-o ia pe de geaba oştile împărăteşti. Iar Iosif II. — „*Der barmherzige Kaiser*“, împăratul milostiv de mai târziu, cum l-a numit scriitorul Adam Müller-Guttenbrunn — venind pentru întâia oară în Banat (1768), după o lună de şedere aici înseamnă în carnetul său „că românii sunt rău trataţi şi că fiind constrânşi să cedeze altora casă şi moşie, trebue să se mute dela un loc la altul, ba chiar deseori să emigreze“.

Toate aceste urgii ale veacurilor le-am înfruntat cu bărbăţie, rămânând nu pe loc, ci totdeauna în frunte. „Din toate regiunile locuite astăzi de români la nord de Dunăre — zice marele Haşdeu — Banatul şi Oltenia, cu prelungirea cea comună în Ţara Haţegului, sunt singurele cari reprezintă o continuitate neîntreruptă geografică-istorică a neamului românesc, un cuib de unde se românizau treptat ţările spre Apus, spre Crivăţ şi spre Răsărit, ba indirect şi cele de peste Dunăre, cuibul mereu descărcându-şi prisosul, dar rămânând totdeauna plin“.

„Pângă tece estea bune,
Care îs pă la Bănat
Ieste ş'un micuţ păcat“...

Un „micuț păcat“ zice poetul, ca să-i ese rima, căci în realitate păcatele noastre sunt mari și multe; sunt cu atât mai numeroase, cu cât sondăm mai adânc organismul nostru social.

S'o începem cu politica, preocuparea de căpetenie dela unire încoace a oricărui român ce se respectă. Prin aceasta nu vrem să zicem numai că toată lumea face politică, chemat și nechemat, ci că această îndeletnicire a apucat pe un povârniș profund detestabil, care nu cadrează nici cu interesele Banatului și nici cu firea noastră.

Adevărata politică bănățeană trebue să pornească dela durerile proprii, iar nu dela acelea ale altora. Nici zece ani n'au trecut dela sfâșierea Banatului în două și politica noastră militantă a uitat că:

„Avem un vis neîmplinit
Copil al suferinții“...

La câțiva kilometri de noi se desfășoară cea mai teribilă dramă, unde frați buni de ai noștri sângerează din mii de răni, cari suspină zilnic după ajutorul nostru și pe care zilnic îi-l refuzăm. Se țin zeci și sute de întruniri în cuprinsul Banatului, dar nici una nu este convocată pentru a trâmbița lumii că sute de mii de frați de ai noștri sunt literalmente sugrumați. Suntem cunoscuți ca oameni profund sentimentali, și totuș nici un

dram de duioşie nu ne-a mai rămas pentru deplângerea soartei celor mai nenorociţi dintre români. Această pasivitate vinovată nu se mai poate numi dragoste de frate.

Dar se va răspunde, — căci cunoaştem toate argumentele curente, — că acum, după ce drama s'a consumat, totul ar fi zadarnic. Dar nu este aşa. Intâmplarea a făcut să aflu un amănunt diplomatic care pentru noi, bănăţenii, este foarte preţios. Printre numeroasele argumente ale duplicităţii sârbeşti este invocată şi împrejurarea, că românii nici dintr'o parte nici din alta a Banatului n'au cerut şi nu cer aplicarea convenţiei şcolare româno-iugoslave şi că numai câţiva publicişti exaltaţi sunt aceia cari vor să distrugă pe această chestiune „tradiţionala prietenie“ dintre români şi sârbi. Al doilea argument mai important este, că un om politic serios nu se mai poate gândi la o viitoare reintegrare a Banatului. Nici acesta nu este adevărat. Iată ce a scris, bunăoară, Gambetta, celebrul om de stat francez la 1876:

„Imi închipui, în răsăritul Europei, o schimbare de frontiere care să permită reunirea tuturor românilor în regatul României. Prin toţi românii înţeleg pe cei din Bucovina, din Ungaria şi chiar din Serbia şi Macedonia“.

Dacă un străin de talia lui Gambetta credea în integralitatea neamului nostru, cum o să ne îndoim noi, acăror datorie morală este să ţinem mereu trează această nădejde? Prin urmare, nimic din ceace am face în interesul fraţilor de dincolo de frontieră, nu este zadarnic. De altfel, graniţele cele mai tari se ridică în suflet, iar nu pe teren. Sfaturile contrare pornesc dela diplomaţii noştri asimilaţi, dela inconştienţi, sau interesaţi şi pe cari Banatul trebuie să-i refuze ori de câte ori s'ar ivi pe plaiurile noastre.

Dar politica curentă nu corespunde nici firii noastre. Dela un capăt la altul al Bănatului, paorii noştri constituiesc un front neîntrerupt de armonie vocală şi sufletească, pe care tot ei o cântă atât de frumos:

„Peste toate satele
E senin ca laptele“...

Sau cum zice Victor Vlad Delamarina:

„Sub lumina ha şerească
Pă largu pământului
In bătaia vântului
Firie dulşie omenească
Graiu blând şi cumpătat
Ca în dulşiele Banat
Nu mai cred să se găsească“!

De unde vine atunci vorba răstită, vrajba fără margini şi ura nesăbuită dintre om şi om, care înourează tot mai mult cerul senin al Banatului?

Aceste rele vin dela oraş, dela preamodesta pătură intelectuală românească de eri care, deodată cu mutarea la centru s'a rupt de viaţa sufletească a satelor — cu care până aci era una — fără să-şi fi putut găsi încă razimul sănătos care s'o călăuzească pe noile cărări. Din rătăcirea intelectualilor noştri în noul mediu social urban au luat naştere şi putere de viaţă deplorabilele năravuri politice cari după cum am arătat, covârşesc până şi chestiunile noastre cele mai vitale. In parte, povârnişul nostru sufletesc se datoreşte, poate, şi unor influenţe străine, nu numai evoluţiei postbelice. Istoriograful vechiului judeţ al Caraşului, Turchányi Tihamér ne relatează, că nicăiri în cuprinsul Ungariei medievale, clasa istorică a nemeşilor nu era aşa de certăreaţă ca în acest ţinut. Să se fi prelungit oare vechile deprinderi până în zilele noastre, abătând dela linia dreaptă a armoniei bănăţene mănunchiul de intelectuali care compun actuala noastră clasă conducătoare?... N'am putea s'o verificăm acum. Reţinem numai dezacordul izbitor dintre viaţa românească dela

ţară şi acea dela oraş; cea dintâi bazată pe solidaritate şi armonie, iar cea de a doua roasă de patimi şi oarba neunire.

Şi, Doamne, câte lucruri bune s'ar putea face în locul frământărilor sterile şi inutile de acuma. „Sunt o serie de probleme care trebuiesc rezolvate, de dificultăţi ce trebuesc învinse — şi aceasta variază după loc, după climat, după obiceiu, după starea sanitară, care se schimbă în interiorul aceleiaş ţări“ (Gambetta). Dar cine are vreme să se ocupe de asemenea probleme, când trebuie să facem procesul unul altuia? Despre mişcările revoluţionare din 1848 ale românilor bănăţeni, bunăoară, un singur articol s'a scris în cuprinsul Banatului şi nu de către vreun intelectual bănăţean. Şi noi ne certăm care dintre noi este mai harnic şi mai priceput? Dar oamenii se judecă după fapte, nu după vorbe şi vârstă, şi nu de către ei înşişi. Şi din punct de vedere al faptelor procesul se poate isprăvi în câteva minute, nu trebuie să dureze zece ani. Să nu ne mai mirăm deci, că din cauza extraordinarei hărnicii cu care ne lăudăm în luptele noastre politice, la conferinţa de pace n'am avut nici cel mai elementar material documentar pe care să-l opunem argumentelor ireale, dar binesusţinute ale sârbilor. Tot

pseudo-hărnicia intelectualilor este de vină, că Banatul poartă şi acum nedreapta ocară, răspândită prin toate manualele de şcoală, că la 1848 am fost de partea ungurilor, în vreme ce Ardealul se lupta pe viaţă şi pe moarte împotriva lor. Dar cine dintre atâţia oameni harnici să fi arătat, în adevărata ei lumină, marea primejdie sârbească care ne ameninţa, la 1848 ca şi acuma?

Sau, în altă ordine de idei, în ordine sociologică, de pildă, nici nu ne dăm seama ce mare serviciu am face ţării, dar mai ales Banatului, dacă fiecare intelectual ar cerceta, în cercul său de activitate, fie acesta cât de modest, *căminul* şi *atelierul* poporului nostru, împrejurul cărora se mişcă întreaga lui viaţă — după cum spune sociologul la Tour du Pin. S'ar face descoperiri care ar încreţi şi cea mai puţin cugetătoare frunte, luându-ne pofta de orice ceartă. S'ar vedea atunci că în clipa de faţă nici mândrul nostru Banat nu mai este în linia evoluţiei sănătoase de altădată.

Să nu ne încredem în vitalitatea probată a Banatului de eri, legănându-le în iluziile măgulitoarelor aprecieri pe care vi le-am citat. Reflectând stările din Bănat în oglinda sociologiei, vom vedea că, vitalitatea noastră din trecut nu se datoreşte numai virtuţilor proprii, ci şi slăbiciunii

popoarelor conlocuitoare şi faţă de cari n'am rămas tocmai imuni.

Răsleţele şi modestele cercetări de până acuma, care s'au apropiat de căminul ţăranului bănăţean, ne semnalează primejdii care pun în discuţie însăşi existenţa noastră pe aceste plaiuri. S'a constatat, că începând cu anii 1870, s'au ivit în viaţa ţărănimii noastre fenomene, care mai de mult nu ne aparţineau. Nouile apariţii au pornit tocmai de aici, din Valea Cărăşului, cu tendinţa de a se generaliza. Viaţa familiară a decăzut la nivelul aceleia din societăţile primitive din afara Europei. Copiii se căsătoresc la o vârstă fragedă şi fără angajamentul moral ce ar trebui să rezulte din această legătură. Căsătoria, în Banat nu are o bază etică, ci este o simplă tranzacţie comercială, care se încheie sau se desface, de câte ori se iveşte o combinaţie mai surâzătoare, nu tinerilor ci părinţilor lor. Am adoptat şi noi lozinca şvabului, că nu fata, ci zestrea ei se mărită! Şi ca de obicei, împrumutarea nu s'a făcut întocmai, ci i-am mai adăugat o împrejurare agravantă, aceea că, obiect al tranzacţiilor noastre nu sunt oameni maturi, ca la şvabi, ci copii abia eşiţi din şcoală.

Ceeace „ab initio“ este viţios, evident, nu se mai poate îndrepta. Astfel, viaţa familiară bă-

năţeană poartă pecetea viţiului în toate fazele ei, mereu lipsită de moralitate şi binecuvântare cerească. La acest păcat iniţial se mai adaugă diferitele plăgi sociale, care nu sunt deloc combătute, ca alcoolismul, tuberculoza şi altele, toate decimând şi rărindu-ne rândurile. Sunt sate în Valea Căraşului care au scăzut în ultimii 50 de ani, la 1/4 parte, iar altele acăror populaţie băştinaşă a dispărut, luându-i locul alta coborâtă dela munte.

Stăvilirea acestui mare rău, după părerea noastră, trebuie să înceapă dela educaţiunea ţărancelor noastre, care nici pe departe nu sunt încadrate în viaţa culturală a Banatului. Faceţi statistica satelor noastre şi veţi vedea că procentul infim al bărbaţilor neştiutori de carte se triplează cu acela al femeilor, cu acăror educaţie nu şi-a bătut capul nimeni. Fetele se mărită la o vârstă când „nu ştiu face nici mălaiu“ şi de aci încolo se dedică muncii agricole în rând cu bărbaţii. Toate cunoştinţele şi exigenţele lor se mărginesc la mătase şi albele, pe care le plătesc cu bani scumpi, aşa de scumpi, încât începe să se clatine şi gospodăria minunată a bărbatului.

Dar punctul de plecare preconizat se impune şi din alte motive. Pentrucă în această direcţie

ne-am câştiga un aliat foarte preţios în înşişi ţăranii noştri cari, personal, au mai păstrat foarte multe calităţi bune. Am cutreerat ţara în lung şi lat, dar numai ţăranul bănăţean se tângueşte că ziua-i prea scurtă; lui numai noaptea îi este lungă, ziua niciodată. Şi iarăşi, nicăiri sătenii nu sunt aşa de dornici de carte ca la noi. Am constatat personal, că jumătate din abonaţii foilor populare din Ardeal se găsesc în Banat. Nu este vina lor, că nu putem avea o bună gazetă populară la noi acasă. Ce este mai firesc deci, decât să convingem de acest ţăran harnic, priceput în meseria lui şi cărturar, că şi femeia lui trebuie să se găsească pe aceeaş treaptă culturală cu el.

După această mică incursiune în viaţa rurală, să-mi daţi voie să mă întorc la oraş, la intelectualii noştri, deocamdată singurii cărora le incumbă sarcina unei acţiuni regeneratoare. Vom face abstracţie aci de drepturile acestei păturí sociale, foarte importantă din punct de vedere al consolidării vieţii de stat şi al românizării oraşelor. Această latură a chestiunii, pe deoparte nu încape în cadrele ce ne-am impus, de altă parte s'a discutat şi se mai discută cu destulă aprindere. Vom spune aci numai câteva cuvinte despre datoriile ei.

Deodată cu unirea s'au deplasat şi rosturile

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
ARESIANA
Str. 7 Noiembrie Nr. 50

noastre intelectuale. Până aci eram condamnați la o viață pur defensivă, sau negativă. Unicul nostru obiectiv era să ne păstrăm naționalitatea și la acest rezultat am ajuns printr'o permanentă izolare de viața ce ne înconjura. In asemenea împrejurări, pentru un discurs public ținut în românește, pentru curajul de a se înscrie membru la „Astra", nu puțini au fost declarați „mari români". Astăzi, această manifestare nu mai este suficientă și nu se mai răsplătește cu aceeaș recunoștiință unanimă. De-acum viața ne chiamă pe un teren activ, de realizări. Misiunea noastră actuală este să conducem un organism social pe care nimeni nu l-a studiat, cu exigențe pozitive și multiple, care trebuiesc cu atât mai migălos cercetate, cu cât se lărgește orizontul și cu cât structura socială și politică a statului modern se complică. Studiul temeinic al problemelor ce ne înconjoară se impune mai ales în Banat, care prezintă aspecte speciale, necunoscute aiurea și care nu se pot examina nici dela Cluj, nici dela București.

Firește, astfel pusă chestiunea, munca ce ne așteaptă este imensă, dar nu lipsită de satisfacțiuni corespunzătoare. Venind în cadrele noului nostru stat, cu o zestre necunoscută, fiecare rând scris, sau cuvânt rostit în legătură cu problemele

1492/23

dela noi, este înregistrat şi comentat, iar autorul remarcat, ceeace nu se întâmplă în vechiul Regat. Făcând abstracţie de elementele scoase la suprafaţă de politica de partid, în vechiul Regat, afirmarea intelectualilor este cu mult mai dificilă decât la noi. Cu un articol scris asupra oricărei provincii din vechiul Regat — studiate din fir în păr de un Nicolae Iorga, sau de un Vasile Pârvan — nu devii încă istoric sau sociolog, dar vei fi considerat ca atare, dacă vei veni cu o contribuţie cât de mică în legătură cu sârbii din Banat, sau cu fenomenele sociale pomenite, care nu se cunosc încă. Dacă deci, din punct de vedere subiectiv munca noastră pozitivă este însoţită de mai multe satisfacţii, dacă prin aceasta aducem un real serviciu binelui public şi dacă ne iubim Banatul aşa de mult după cum pretindem, de ce să n'o rupem cu frământările sterile de până acuma, îndreptându-ne paşii spre noule ţeluri ale pozitivismului şi satisfacţiilor?

Şi acum să rezumăm.

Modesta noastră părere este, că Banatul nu poate fi readus în orbita sănătoasă şi normală a evoluţiei, dela care a deviat, şi la faima pe care i-o atribuim, decât pe următoarele căi:

1. Temperându-ne *nitel zelul manifestat până*

acum în politica generală a țării. Să ne resemnăm în fața adevărului și legilor stabilite de mult de științele sociale, că societatea omenească, pe măsură ce progresează — și în Banat acesta este cazul — *se diferențiază*, după interese economice și sociale. Solidaritatea, ca principiu politic, fără țeluri definite economice, aparține robiei politice a trecutului;

2. Să ne avântăm însă, cu trup și suflet, fără deosebire de partide politice, toți bănățenii, în slujba *idealismului local* — sau ca să întrebuințez un termen mai la modă — să îmbrățișăm armonic și cu o sfântă patimă regionalismul constructiv. Să desvelim, zi cu zi, fiecare colț din trecutul sau prezentul acestei provincii, trăgând învățături dintr'unul și lecuind rănile celuialalt, prin muncă pozitivă, încordată și mută.

Incurajând însușirile bune și eliminând pe cele rele din organismul nostru social, suntem convinși că, nu peste mult, nu numai noi, ci toată țara românească va exclama, cu o sinceră mândrie, că:

„Tăt Bănatu-i fruncea"!...

„Țara Noastră"

Valea Almăjului

Unitatea ei geografică şi administrativă.

Valea Almăjului, — care poartă numele acesta din timpuri străvechi[1]), — se numeşte teritoriul hotărnicit la răsărit de munţii Crainei, la sud de masivul Cracul Almăjului, care o desparte de Dunăre; la vest de masivul Pleşuva, iar spre nord de falnicul munte Semenic.

Căldarea formată de aceşti munţi împrejmuitori este întretăiată de câteva râuleţe (Miniş, Prigor, Rudărica), cari toate se varsă în Nera sau Nergăn, care străbate întreg ţinutul Almăjului, întâi dela nord spre sud, de subt Piatra Semenicului la Prilipeţi-Prigor, iar de aci o apucă spre vest până la Sasca, unde se sfârşeşte Almăjul.

La poalele munţilor, pe lângă râuleţe, părâiaşe şi râul principal, care este Nera, pe o luncă de câteva zeci de km. lungime, şi vre-o 3—4 km. lăţime, se întind 15 sate româneşti, având în centru, la gura Minişului, comuna Bozovici, capitala regiunii. O singură comună străină din punct de vedere etnic, o colonie cehă, Ravensca este situată pe deal, aceasta, probabil, din motivul că şesul îngust de mult nu mai poate cuprinde nici

[1]) Szentkláray Jenö: Krassó vármegye öshajdana, p. 96.

pe românii băştinaşi, necum să mai ofere adăpost unor oaspeţi străini.

Deşi munţii împrejmuitori — cu excepţia Semenicului (1449 m.) — abia au o altitudine mai mare de 1000 m., accesul în acest bazin este din cele mai dificile. Ca pretutindeni în regiunile pur româneşti, la graniţele Almăjului se opreşte civilizaţia modernă cu progresul ei tehnic şi începe marea, suverana împărăţie a primitivităţii. Din punct de vedere al comunicaţiei, situaţia din aceste părţi nu s'a schimbat de pe vremea strămoşilor noştri romani. Cam aceleaşi drumuri leagă Valea Almăjului de restul Banatului, în cele patru direcţiuni principale, în felul cum au fost trasate de străbunii noştri[1]), dar într'o stare de întreţinere, care desigur ar indigna vechea administraţie romană. Spre răsărit are vechiul drum ce iese la Iablaniţa, pe linia ferată Timişoara—Orşova care, încălecând înălţimea Calvei, între Petnic şi Lăpuşnicel, este cel mai primejdios drum ce a servit vreodată pentru transportul oamenilor. Acesta nu se îmbunătăţeşte decât din graţia naturii, dincolo de comuna Lăpuşnicel, unde coborând de pe înălţimi şerpueşte dealungul unor văi

1) Traian Simu: Drumuri şi cetăţi romane în Banat, Lugoj, 1924, p. 19 şi 54.

întortochiate, cu un terasament tot atât de neglijat, dar fără prăpăstii de cele două laturi. Ca şi în vechime acesta este drumul comercial al Almăjului, care mijloceşte legătura cu drumul de fier, cu centrele de desfacere a produselor sale şi de aprovizionare, care sunt Caransebeşul şi T.-Severin. Un alt drum, tot atât de impracticabil, are Almăjul şi la celălalt capăt al său, care se ramifică spre sud (Moldova-nouă) şi spre vest (Sasca-montană), iar un al treilea, mai bine zis al patrulea, ceva mai bunicel dar lung şi greu, care îl leagă cu Ştaierul—Anina—Oraviţa, de care se serveşte mai ales din punct de vedere administrativ.

Această neglijenţă multiseculară a determinat prefectura românească a judeţului Caraş-Severin să se gândească, din chiar primele zile, la construirea unei şosele moderne, cel puţin în direcţiunea principală, spre calea ferată. Acest drum nou ar porni din comuna Iablaniţa şi trecând prin comunele Petnic—Globucraiova ar ieşi la Lăpuşnicel, evitând înălţimea prăpăstioasă a Calvei, şi ar deschide, desigur, o nouă epocă în viaţa Almăjului, scoţându-l la aer şi lumină. Dar lucrările începute acum opt ani, n'au încă nici o şansă de a fi terminate. Dupăce şoseaua a fost

inaugurată de vre-o două trei ori, cu „răchie prefriptă“ de Almăj, în lipsă de credit lucrările s'au întrerupt, lăsând ca natura să șteargă și primele încercări tehnice întreprinse împotriva suveranității ei.

Unitatea geografică a Almăjului a făcut ca și din punct de vedere administrativ să formeze o unitate, în toate vremurile. In adevăr, teritoriul celui de al VII-lea district valah de pe vremuri coincide perfect cu harta plasei Bozovici din epoca modernă. Unitatea Almăjului a fost totdeauna respectată, fie că făcea parte din Banatul Severinului, fie din județul Caraș și Severin. Prin toate schimbările politice și administrative, acest ținut a trecut în întregime, fie într'o parte, fie într'alta.

Vechimea elementului românesc în Almăj.

In privința vechimei elementului românesc în Banat, deci și în Valea Almăjului, istoriografii maghiari mai noui, cari s'au ocupat de trecutul acestor ținuturi, cu toții sunt de aceiaș părere, inspirată de considerațiuni politice, și anume, că românii ar fi venit în aceste părți abia în veacul al XIII și XIV-lea, din Balcani. Imigrarea noastră după acești autori, ar fi început la 1242, dar mai

ales după anul 1369, din actuala Bulgarie[1]). Faptul, că pe această vreme românii din Banatul sud-estic trăiau în cadrele unei organizaţiuni speciale, în districte româneşti şi după normele unui drept naţional românesc, este invocat tot ca un argument în favoarea tezei maghiare. Se afirmă că tocmai împrejurarea că românii au fost lăsaţi să trăiască într'o organizaţie specială dovedeşte, că erau consideraţi ca oaspeţi, deci ca noui veniţi[2]).

Istoriografii cari neagă continuitatea poporului românesc în Dacia lui Traian, îşi sprijinesc această părere pe două împrejurări: întâi, că până în veacul al XIV-lea sunt puţine şi nebuloase ştirile privitoare la români, iar al doilea razim aparent şi-l găsesc în câteva izvoare vechi, după cari, strămoşii noştri ar fi trecut, în anul 270 după Hristos, în dreapta Dunării, în urma unei porunci împărăteşti venită dela Roma. Această teorie însă — după cum arată regretatul Vasile Pârvan[3]), — nu are nici o bază reală. Mai întâi, era peste putinţă să se strămute un milion de oameni — la

---

[1]) Borovszky Samu: Temes vármegye, Budapeşt p. 309

[2]) Turchányi Tihamér: Krassó-Szörény megye története, I. partea I. p. 135.

[3]) Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării, p. 6-12.

cât se poate evalua populația romană de atunci de pe teritoriul provinciilor cari constitue România de astăzi — fără ca acest eveniment să nu se fi însemnat undeva, iar cei cari s'ar fi mutat să nu fi lăsat vreo urmă în dreapta Dunării în ruinile și pietrele scrise ce ni s'au păstrat în număr destul de mare. Al doilea, în veacul al XIII-lea românii sunt așa de mulți la nordul Dunării și se întind așa de departe, încât nu se putea ca revenirea lor la vatră să nu fi fost comentată de cineva. Al treilea, cum se face că, reîntorși aici au nimerit exact pe locurile de unde se pretinde că au plecat, și cum de barbarii, iar în cazul nostru ungurii, n'au protestat împotriva invaziunii? Toate acestea sunt întrebări la cari, firește, nu se poate răspunde altfel, decât că nu s'a produs nici o retragere a populației. „Ar fi fost mare rușine — zice Pârvan — și pentru Roma și pentru împăratul care a făcut isprava, să se spuie adevărul, că locuitorii nu s'au mutat, ci au rămas dincolo de hotar, cu barbarii stăpâni peste ei și peste țara și munca lor". Istoricii vechi *„scriau ce auziau, nu ce vedeau"* și astfel însemnările lor nu pot zdruncina mărturiile vieții, cari se văd și astăzi pretutindeni.

Insfârșit, marele istoric Nicolae Iorga, vorbind

publicului din Cluj despre această chestiune, a spus[1]):

„Să fi venit noi în veacul al 13-lea? Dar de dragul cui să fi venit într'o țară bântuită de tătari și de revoluția lui Doja? Secolul al 14-lea a fost al cavalerismului medieval, care n'avea nimic comun cu ciobanii noștri. De colonizare nici vorbă nu poate fi. Putem vorbi cel mult de schimbarea de ocupațiune a ciobanilor deveniți plugari dar nu de altceva".

Prin urmare, strămoșii noștri nu s'au clintit niciun moment dela vatra lor; aici ne-au găsit ungurii acum o mie și ceva de ani și tot aici ne-au lăsat după plinirea vremii.

Vechii istoriografi maghiarii, ca Anonim, Ioan Turóczy, Anton Bonfin, Nicolae Istvánffy și alții, n'au negat continuitatea noastră istorică în Dacia lui Traian, deși izvoarele scrise despre noi sunt foarte puține până la începutul veacului al XIII-lea[2]).

Nu pot fi numeroase, deci, nici izvoarele privitoare la Valea Almăjului. Doar atâta știm, că românul Iacob Gârlișteanul, originar din comuna Rudăria, — care în vechime se numea Gârlești —

---

[1]) Cuvântul, nr. 856 din 14 Septemvrie 1927.

[2]) Dr. Gheorghe Popovici: Istoria Românilor Bănățeni, p. 110 și 112.

a fost ban pela 1241, iar un urmaş al său, tot Iacob, a ocupat aceeaş demnitate dela 1495 până la 1508[1]). Un document emis de regele Ladislau al V-lea la Viena, în anul 1457 aminteşte de districtul Almăj, în legătură cu confirmarea privilegiilor avute de districtele româneşti, drept recunoştinţă pentru apărarea vadurilor Dunării[2]). Se mai vorbeşte de Almăj într'un document fără dată aflat în posesiunea familiei Kállay, în legătură cu unele atrocităţi săvârşite de nobilii şi chinejii români. Apoi, într'o diplomă din 1457 a regelui Matei Corvinul, prin care acesta dăruieşte lui Iacob Gârlişteanul comunele Rudăria, Prilipeţi şi Margina din districtul Almăjului[3]).

Începând cu veacul al XV-lea, avem urme scrise şi despre comunele ce au existat în aceste părţi. Nu ştiri directe asupra vechimei lor, ci data când se face amintire de ele.

Insemnări din această vreme vorbesc despre o cetate Almăj, al cărei loc însă nu se cunoaşte. Bozoviciul se întâlneşte ca nume de familie în veacul al XV-lea; Gârleşti (astăzi Rudăria) la 1452;

---

[1]) Patrichie Dragalina: Din istoria Banatului Severin I. p. 91.

[2]) Dr. Gh. Popovici, op. cit. p. 189.

[3]) P. Dragalina, op. cit. p. 115—116.

Herniac (lângă Prilipeți) la 1484; Ialșanița (lângă Prilipeți) la 1484; Margina (tot pe acolo) la 1484; Prilipeți la 1484; Rudăria la 1484; Rustnic (lângă Rudăria) la 1484; Seliște (în apropierea Prilipeților) la 1452[1]).

Ajunși aici, capitolul acesta s'ar putea încheia, fiindcă de-aici încolo nimeni nu mai trage la îndoială existența elementului românesc în aceste părți. Credem însă, că am săvârși o mare greșală dacă n'am arăta, fie cât de succint, și etapele istorice de mai târziu ale Almăjului, căci ansamblul acestora ne va duce la concluziuni din cele mai interesante, și despre cari nu-și dau seama nici mulți bănățeni de baștină, cu atât mai puțin cei-lalți frați ai noștri mai îndepărtați.

Desigur, ați băgat de seamă și din puținele dovezi istorice amintite aici, că Banatul de sud-est, compus din cele opt districte românești, a format o unitate politică aparte, condusă de un ban, cu mai multă sau mai puțină independență, încă de pe vremea apariției maghiarilor. Privilegiile acestea străvechi ale românilor au fost confirmate și reconfirmate.

La 1552, deodată cu căderea cetății Timi-

---

[1]) Turchányi Tihamér, op. cit. p. 242—243.

şoara în mâinile turcilor, începe o nouă epocă pentru Banat: ocupaţiunea Semilunei, care durează până la 1716 când turcii fură izgoniţi de aci.

La 1780 Banatul este încorporat la Ungaria, dar fără confiniile militare, deci fără teritoriul fostului regiment nr. 13, adică fără teritoriul actualei comunităţi de avere cu sediul în Caransebeş. Acest teritoriu rămâne subt administraţia Vienei până la desfiinţarea regimentelor grăniceresti. Restul Banatului se administrează dela 1780—1849 de statul ungar, iar dela 1849—1867, în timpul aşa zisului absolutism, revine din nou subt jurisdicţia guvernului imperial din Viena.

Ce rezultă din cele mai sus spuse?

Reiese clar, că teritoriul fostului regiment confiniar nr. 13 cu sediul în Caransebeş, n'a luat contact nemijlocit cu administraţia propriuzisă a statului ungar, dela Sf. Ştefan, cel dintâi rege ungar, şi până la desfiinţarea regimentelor grănicereşti, adică până prin anii 1870. Aşa se explică faptul, că după o mie de ani de stăpânire ungurească, în toată Valea Almăjului nu se găsesc decât 37 suflete maghiare. Iată de ce Eftimie Murgu, fiul Almăjului, condamnat fiind pentru ideile sale revoluţionare la patru ani temniţă, a refuzat să se

apere pe motivul că „*nu este supus al țării ungurești*“[1]).

Indirect și maghiarii recunosc, că n'au existat în aceste părți. Ei afirmă însă, că elementul istoric — adică nobilimea proprietară de pământ — totdeauna ar fi fost maghiară[2]). Este adevărat, dar nu și în ce privește Banatul Severinului, unde regii ungari n'aveau voie să doneze moșii. Aici, elementul istoric era substituit prin chinejii români.

Rolul românilor almăjeni în istoria Banatului

Izolarea geografică a Almăjului, agravată prin lipsa unor căi de comunicație normală, în trecut i-a oferit și oarecari avantagii. Au fost vremuri, când abia grație acestei izolări a putut să-și păstreze ființa sa etnică, fie în războaiele cu arma, fie în acele politice. Și pe un teren și pe altul, almăjenii au știut să profite de această situație, spre binele lor și al românismului. Având totdeauna rolul de grăniceri, în acest ținut s'au sălășluit virtuțile militare cele mai de seamă și o vie conștiință națională. Ei nu s'au bătut pentru cine știe ce lucruri lumești, ci pentru sărăcie și neam, căci așa este croit sufletul românesc. Au postit trei

[1]) Teodor V. Păcățian: Cartea de aur, I. p. 349.
[2]) Borovszky Samu: op. cit. p. 129.

sferturi din an, pentruca vitele și carnea să le-o ia pe de geaba oștile împărătești, după cum scrie Montesquieu, care trecuse pela poarta de răsărit a Almăjului spre Orșova, la 1728[1]).

Intr'o privință însă, Almăjul niciodată n'a fost izolat. Pe căi, care vor trebui mai de aproape cercetate, acest ținut a păstrat cea mai strânsă legătură cu Oltenia. Dar nu numai atât! El a știut să mijlocească și să transmită bunurile sufletești primite până dincolo de poarta îngustă dela Sasca, până la Biserica-albă și Panciova. Descindeți în oricare sat de pe linia Craiova—Bozovici—Biserica-albă, și veți rămânea uimiți de constatarea, că jocurile și cântecele populare sunt de o asemănare aproape perfectă, indiferent de vremuri și regimuri politice.

Acest mediu social virtuos, național și moral, trebuia să se remarce nu numai prin fapte colective, dar și prin oameni de seamă. Așa s'a și întâmplat. Dacă Lugojul a dat pe unii din cei mai de seamă intelectuali ai noștri, apoi Valea Almăjului se poate mândri că a adăpostit pe cei mai mari oameni de acțiune ai Banatului.

In comuna Rudăria s'au născut cei doi Gâr-

---

[1]) Viața Românească, XIX. nr. 10, 11 și 12, 1927.

lişteni, bani ai Severinului, unul la 1241 şi altul la 1495—1508. Nu cunoaştem mai de aproape viaţa şi faptele acestor distinşi almăjeni, dar postul însemnat ce l-au ocupat ne îndreptăţeşte să privim cu mândrie la ei.

Din Rudăria a pornit şi Eftimie Murgu, — „căpitan suprem al Banatului“ — cel care a convocat şi organizat marea adunare naţională de pe „Câmpul libertăţii“ din Lugoj, la 15/27 Iunie 1848, hotărând scuturarea jugului bisericii sârbeşti[1]).

Dar Rudăria a mai dat şi un mare cărturar, pe Ion Sârbu (1865—1922), despre care d-l Ioan Lupaş, profesor universitar şi membru al Academiei Române zice că a fost „unul dintre cei mai bine pregătiţi istorici români“[2]). A scris, în nemţeşte „Raporturile externe ale lui Matei-Vodă Basarab“, publicată la Viena (1889) şi „Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, Domnul Ţării Româneşti“ (1904 şi 1907), premiată de Academia Română cu marele premiu „Năsturel“.

In Prilipeţi s'a născut generalul Traian Doda (1822—1894), cel care a determinat înfiinţarea Comunităţii de avere, şi care a fost ales deputat al

---

[1]) Dr. Gh. Popoviciu, op. cit., p. 365.

[2]) Anuarul Institutului de istorie naţională a Universităţii din Cluj.

acestei regiuni dela 1872—1887. Om de inițiativă și cu dragoste de neam, el nu s'a temut să adreseze parlamentului unguresc o scrisoare în care să declare „că poporul românesc este scos din cadrul constituției și că el nu mai ia parte la deliberările dietei", curaj pentru care stăpânirea maghiară îl condamnase la doi ani temniță, dar a fost grațiat de împărat[1]).

In comuna Șopotul-vechi s'a născut (1865) și cel dintâi episcop bănățean al diecezei Caransebeșului, în persoana P. S. S. Dr Iosif Badescu, care păstorește și în momentul de față.

Bogățiile naturale ale Almăjului

Bogățiile naturale ale acestei regiuni sunt mari și felurite. Dacă ele s'ar pune în exploatare s'ar schimba întreaga față economică și socială a acestei văi. Până atunci, însă, va mai trece multă vreme, căci în prezent lipsesc condițiile naturale trebuincioase: capitalul și liniile de comunicație.

Nu cunoaștem rezultatul cercetărilor geologice moderne — dacă acestea s'au făcut — bănuim însă că aceleași minereuri trebuie să se găsească ca și la exploatările existente din apro-

[1]) Andrei Ghidiu și Iosif Bălan: Monografia orașului Caransebes, p. p, 272—275.

piere — în valea Dunării şi în munţii Reciţei şi Aninei — cu cari masivul Almăjului este în legătură directă şi organică.

Bogăţiile subsolului din Almăj, probabil au fost cunoscute şi de romani, de vreme ce exploatarea cea mai intensă au avut-o în Moldova-Nouă, deci pe versantul de sud al munţilor almăjeni. Aici s'au găsit rămăşiţele cele mai interesante cu privire la industria minieră romană. Afară de aceasta, izvoare istorice demne de toată încrederea spun, că şi în Almăj, pe lângă Dalboşeţ şi Lăpuşnic, în dreapta Nerei, au existat aşezări romane puternice, şi bineorganizate[1]), al căror rost, desigur, n'a fost numai mânuirea armelor.

Nu lipsesc nici metalele preţioase. „Grăunţe de aur duc cu ele, în nisipul lor, cele mai multe râuri şi părâuri", — zice Griselini[2]). Von Koczian, consilier al Curţii imperiale, a întreprins, în anul 1769, o serie de cercetări cu privire la conformaţia geologică a solului din Almăj, căutând straturile aurifere, „D-l consilier de Curte — zice Griselini — a găsit straturile de pământ în următoarea ordine, aşezate unele peste altele. Mai întâi, a dat

[1]) Szentkláray Jenő, op. cit., p. 21.

[2]) Francisc Griselini: Istoria Banatului Timişan, p. 294—289.

de pământul de iezătură dela suprafață, adânc de două picioare; în al doilea strat a dat de *Wakenstein*, un soiu de humă, adânc de circa două picioare; în al treilea strat a găsit o amestecătură de nisip și calcar, atât de vârtoasă și de tare, încât pentru a o face bucăți e nevoie de topor; în fine, în al patrulea strat, care este de vreo trei picioare, s'a găsit o amestecătură de mică, fărămițată, și nisip de fier, cari prin spălare ușor se pot separa unul de altul. Și acesta din urmă este adevăratul strat aurifer"...

„De aici se explică, de ce Nera și Minișul, numai când apele lor sunt umflate duc cu ele aur, pe când în timp de secetă aurul nu se vede de loc. In primul caz, râul continuând să curgă cu vehemență în albia lui spală de ambele părți pământul și duce cu el părticelele de aur din pământul ușor desprins de stratul al patrulea; iar când apele râului sunt scăzute, ele nici odată nu ajung la al patrulea strat ce conține aur"...

„Cam astfel de straturi aurifere se găsesc în acest ținut al Almăjului pe lângă alte mici pâraie cari, înainte de a se vărsa în Nera, spală satele Bănia, Rudăria și Dalboșețul"...

Von Koczian mai observă, că aurul, așa cum se spală în Almăj de către țigani, își are toată

finețea, fiind liber de orice amestecătură cu minereuri străine.

In fine, von Koczian remarcă și existența cărbunilor de piatră în această vale a Almăjului.

O altă sursă de bogăție, incomensurabilă, o constitue pădurile seculare împrejmuitoare cari, în lipsa căilor de comunicație, alocurea putrezesc. Statul împreună cu Comunitatea de avere dispun de 140,000 iugăre pădure.

Populațiunea Almăjului

După datele statistice oficiale adunate de pretura Bozovici, — în cursul lunii Iulie 1928, — populația celor 16 sate se repartizează la menționata epocă astfel:

Comuna	Români	Maghiari	Cehi	Șvabi	Sârbi	Evreii	Alții
Bănia	1863	—	—	—	—	—	—
Rudăria . . .	2617	—	—	4	—	—	—
Gârbovăț . . .	1556	—	—	—	—	—	—
Prigor	1550	—	—	3	—	—	—
Borlovenii-noui .	601	13	—	6	—	—	—
Putna	324	—	4	—	—	—	—
Bozovici . . .	3147	24	68	145	3	21	—
Șopotul-nou . .	1240	—	—	—	—	—	—
Ravensca . . .	—	—	350	—	—	—	—
Lăpușnicul-mare	2067	—	—	—	—	—	—
Moceriș . . .	1091	—	—	3	—	2	—
Prilipeți . . .	1654	—	—	—	—	—	—
Pătaș	1132	—	—	—	—	—	—
	18842	37	422	161	3	23	—

Transport	18842	37	422	161	3	23	—
Borlovenii-vechi	946	—	—	—	—	—	—
Dalboşeţ . . .	2074	—	—	25	14[1])	—	18
Şopotul-vechi .	1312	—	—	—	—	—	—
In total . .	23174	37	422	186	17	23	18

Numărul total al populaţiei

Comuna	*La 1928*	*La 1910*	*La 1900*
Bănia	1863	1974	2083
Rudăria . . .	2617	2709	2830
Gârbovăţ . . .	1556	1689	1783
Prigor	1553	1628	1674
Borlovenii-noui .	620	663	610
Putna	328	340	336
Bozovici . . .	3408	3557	?
Şopotul-nou . .	1230	1180	1120
Ravensca . . .	350	360	395
Lăpuşnicul-mare	2067	2247	2158
Moceriş . . .	1096	1329	1196
Prilipeţi . . .	1654	1735	?
Pătaş	1132	1243	?
Borlovenii-vechi	946	1111	?
Dalboşeţ . . .	2131	2408	2291
Şopotul-vechi .	1313	1281	1101
	23864	25454	—

[1]) Cât priveşte numărul sârbilor, credem că statistica oficială este greşită, deoarece indică în comuna Dalboşeţ un număr de 14 sârbi, acolo unde statistica bisericii sârbeşti dela 1905 n'a înregistrat niciunul. După statistica sârbească dela 1915 (vezi *Mata Kosovaţ*: *Srpska pravoslavna Mitropolija Karlovacika, 1910, pagina 656)*, numărul sârbilor din plasa Bozovici era tot de 17, dar astfel repartizat: Bozovici 12, Gârbovăţ 1, Lăpuşnicul-mare 2, Prigor 1, Prilipeţi 1. După informaţiunile noastre particulare, în momentul de faţă în Dalboşeţ sunt 5 sârbi.

Comparând datele din 1928 cu acelea din 1910 şi 1900, vom vedea că populaţiunea acestei plase arată o tendinţă de continuă scădere. Dela 1910 până la 1928, populaţiunea ei a scăzut cu 1590 suflete, adică cu 6.24%.

Lipsindu-ne datele din anul 1900 din comunele: Bozovici, Prilipeţi, Pătaş şi Borlovenii-vechi, nu putem face comparaţia şi cu această epocă. Având în vedere, însă, că din cele 12 comune asupra căror dispunem de date, numai 6 arată o uşoară tendinţă de urcare între anii 1900—1910 (Şopotu-nou, Lăpuşnicul-mare, Moceriş, Dalboşeţ şi Şopotul-vechi), putem conchide, că în această epocă situaţia nu poate fi decât cel mult staţionară, ceeace în sine, inspiră destulă îngrijorare. Situaţia se agravează în epoca următoare — între 1910—1928 — când într'un interval de timp aproape îndoit, abia două comune dacă se mai menţin pe poziţia sporului normal (Şopotul-nou şi Şopotul-vechi).

Cauzele acestei stări de lucru le vom examina mai târziu, după ce vom fi făcut icoana întreagă a acestui ţinut.

Deocamdată reţinem atât, că în cursul războiului mondial, cele 16 comune au avut 703 morţi şi dispăruţi.

Condițiile de trai

Valea Almăjului este foarte săracă în pământ arabil; e puțin ca întindere, dar și slab din punct de vedere calitativ. Solul de aci e clasat în clasa III. și IV. Suprafața semănată în 1926, cu oarecare productivitate, n'a fost mai mare de 15.689 iugăre, ceeace înseamnă, că pe cap de om abia cade ceva mai mult de o jumătate de iugăr. Numai din cultura pământului, populațiunea din Almăj, deci, nu poate trăi.

Al doilea ram de ocupație, cel mai de seamă, este creșterea vitelor, inclusiv oieritul. Cele 16 comune au avut în anul 1926: 7000 bovine și 41.325 oi. Această sursă de trai este încurajată de locurile întinse de pășunat, cari fac circa 50.000 iugăre, plus pășunea alpină de pe Semenic și alte înălțimi.

Dar, nici aceste două surse de trai combibinate nu pot să asigure existența poporului din aceste părți. In anul 1926, circa 2000 de oameni au fost nevoiți să-și caute de lucru aiurea: în pădurile și minele „Reciței", la minele din Moldovanouă și chiar la sondele petrolifere din Moreni și la Petroșeni.

Pomăritul, foarte intens de altfel, nu constitue o sursă prea mare de venit; doar merele

dacă se valorifică; din prune nu se fierbe decât rachiu pe care, după cum vom vedea, în cea mai marte îl consumă înşişi producătorii.

Dacă pădurile statului — în suprafaţă de 58.000 jugăre, — şi ale Comunităţii de avere — în întindere de 80.000 jugăre – s'ar exploata raţional, — după exemplul oferit de societatea „Reciţa", — atunci poporul de aici n'ar mai trebui să ia lumea în cap pentru a-şi căuta cele necesare traiului. Dar pădurile acestora putrezesc, în vreme ce poporul colindă prin cele depărtări şi străini.

Starea culturală

Asemănând starea culturală a acestei regiuni cu aceea a altor ţinuturi, am putea trage concluzia că valea Almăjului stă destul de bine. Din numărul total al populaţiunii de 23.864, neştiutorii de carte numără 5.632 persoane şi anume: 1.951 bărbaţi şi 3.681 femei, adică 24%. Totuşi, cunoscând trecutul acestei regiuni, ni se pare că numărul analfabeţilor este prea mare. Bozoviciul a avut „Oberschule" într'o vreme când numărul şcoalelor ilirice (sârbeşti şi româneşti) se cifra la vreo 27 în întreg Banatul, bucurându-se astfel de o situaţie cu totul privilegiată faţă de alte ţinuturi. Afară de aceasta, în materie şcolară, Almăjul

s'a bucurat constant şi intens de concursul Comunităţii de avere, — sigurul lucru bun, dealtfel, rezultat pe urma acestei instituţiuni în existenţa ei de peste cincizeci de ani, — astfel, încât ne-am fi aşteptat la un procent şi mai redus de analfabeţi.

Cum am mai semnalat şi cu altă ocazie, numărul cel mai mare de analfabeţi îl dau femeile, cu a căror educaţie nu-şi bate capul nimeni, deşi rolul lor în familie, mai ales în ce priveşte creşterea şi educaţiunea copiilor, este covârşitor. Incultura femeilor îngroapă cu zile un mare număr de copii, răspândeşte „luxul care împodobeşte trupul, dar sărăceşte sufletul", şi tot incultura femeilor creiază lipsa de armonie între gospodăria exterioară condusă de bărbaţi, — care azi-mâine va fi „ca la neamţ", — şi aceea interioară condusă de femei care este sub toată critica.

Starea morală

Subt raport moral, într'o privinţă Almăjul stă ceva mai bine decât valea Cărăşului cu care se hotărniceşte. Sistemul de un copil, care în piasa vecină este atotputernic, în Almăj nu s'a ivit decât în vreo câteva comune: Ravensca, Moceriş şi Bozovici. Celelalte, până acum sunt ferite de această pacoste.

Deasemeni, în Almăj nu se cunoaşte nici căsătoria prematură. Tinerii se căsătoresc între 18—25, iar fetele dela 15 ani, respectând formele legale. Totuşi, datele preturii Bozovici înregistrează în anul 1928 un număr de 371 concubinaje.

Sectele, care în dieceza Caransebeşului au găsit şi vor mai găsi un teren cât se poate de prielnic, în valea Almăjului nu s'au prea răspândit. Până în momentul de faţă nu există decât 257 sectanţi, în cea mai mare parte baptişti.

Intr'o privinţă însă, valea Almăjului conduce: în consumarea de alcool. Deşi — după cum am văzut — ocupaţiunea principală este creşterea vitelor, mai ales oieritul, românii de aici nu mai cultivă virtuţile împreunate cu această îndeletnicire străveche. Ei nu mai cântă ca aiurea:

„Imi sui oile la munte,
Şi nu beau ţuică din bute,
Numai zăr şi jinticioară
Şi apă de prin izvoară".

In Almăj se cântă altfel, dureros şi întristător:

„Bie, bie, bie, guriţă bie!
Până când i avea cie"!

După datele preturii Bozovici, în valea Almăjului (fără comunele Lăpuşnic şi Moceriş) se consumă anual: 159.500 litri de rachiu, 31.750

litri vin şi 26.400 litri bere. Presupunând, că această enormă cantitate de rachiu se consumă din producţia proprie, în cifre calculată, pierderea anuală la această singură rubrică este de 3,190.000 lei, socotit cu 20 lei kg. Dacă această cantitate s'ar cumpăra dela crâşmă, atunci suma s'ar dubla, deoarece în comerţ se vinde cu 40 lei litrul. La aceasta se mai adaugă preţul vinului şi berei consumate, care se cumpără exclusiv din comerţ, dând frumoasa sumă de 2,184.000 lei. Suma ce se pierde sau se cheltuieşte pentru beuturi spirtoase, întrece cu aproape de două ori bugetul ordinar din 1926 al tuturor comunelor din plasă şi este egală cu suma totală a impozitelor de orice natură incasate de perceptoratul Bozovici în acelaş an.

Fireşte, datele acestea sunt numai aproximative; date exacte în această direcţie nu ne poate procura nici cea mai ideală administraţie din lume. Cunoscând personal felul de trai al poporului de aci, bănuim că cifrele reale sunt cu mult mai mari, căci almăjenii niciodată nu mănâncă fără rachiu. Primejdia este cu atât mai mare, cu cât copiii beau în rând cu oamenii maturi. Astfel, este greu să te pronunţi care pagubă este mai mare: cea materială sau cea morală. Cert este, că amândouă sunt extrem de îngrijorătoare.

Cauzele depopulării

Cauzele stagnării, respectiv depopulării Almăjului sunt numeroase şi variate.

Intâi de toate, populaţiunea de aci niciodată n'a fost prea prolifică. Comuna Pătaş, de pildă, dela 1810—1910, adică în o sută de ani n'a crescut decât cu 20‰[1]).

O altă cauză evidentă o constitue numărul mare al celor morţi în războiu şi care se ridică la 703 persoane. Având în vedere, că aceştia erau bărbaţi între 20—40 ani, e firesc ca pe urma lor să se resimtă un imens gol.

Dar cauzele cele mai puternice sunt cele de ordin economic şi sanitar. Pe cele dintâi le cunoaştem, şi, în parte şi pe cele de al doilea. In categoria aceasta din urmă mai intră ravagiile alcoolismului, tuberculoza şi bolile venerice. Date pozitive în această direcţie nu avem, căci până acum nu s'au făcut cercetări sistematice de către organele în drept. Ele se pot deduce, însă, din unele indicii, pe cari ni le semnalează organele administrative, precum şi intelectualii localnici. Se afirmă anume, că este foarte mare numărul copii-

[1]) Vasile Popoviciu: Monografia comunei Pătaş, Caransebeş, 1914.

lor născuți morți, ceeace ar denota prezența crudei boli a sifilisului.

In sfârșit, într'o măsură mai mică, contribuie la depopulare și diferențierea culturală. Parte prin sacrificiile proprii, parte prin concursul Comunității de avere, zeci și sute de tineri pornesc an de an la școala din oraș, de unde nu se mai întorc la locul de origine decât foarte puțini.

Concluziuni

Pentru remedierea stărilor din această regiune s'au propus fel de fel de planuri; unele din ele s'au realizat chiar, dar fără să aducă vreo îmbunătățire apreciabilă. Factorii politici și culturali, permanenți și întâmplători, au crezut că va fi deajuns să se facă o nouă organizare administrativă, un gimnaziu, sau o școală profesională, și aspectul social-economic al acestui ținut se va schimba ca prin farmec. Toate aceste idei de suprafață și de cabinet s'au realizat, dar situația continuă a fi din ce în ce mai îngrijorătoare. Noi înclinăm să credem, că terminarea șoselei principale Iablanița —Petnic—Lăpușnicel, ar fi avut un rezultat incomparabil mai bun decât toate școalele secundare sau profesionale creiate la Bozovici.

Factorii amintiți nu par a-și da seama nici

acum de realitate şi continuă să se zbată în eforturi iluzorii, cari, dealtfel, sunt la modă în întreg cuprinsul ţării. Să nu ne mire, deci, dacă scurgându-se alţi zece ani, ne vom pomeni cu uimire, că din rău mergem tot înspre mai rău.

După modesta noastră părere, situaţia poporului din Almăj nu se poate remedia decât pe următoarele căi:

1. Să se construiască, cât mai urgent posibil, o cale ferată între Iablaniţa (Mehadia) şi Sascamontană, care se permită exploatarea imenselor bogăţii ale solului şi subsolului almăjan şi care să faciliteze aprovizionarea Almăjului atât din bogata vale a Cărăşului cât şi din Oltenia;

2. Pornirea unei ample acţiuni sociale şi de stat, care să tindă la ridicarea nivelului cultural al femeii în două direcţiuni: în ce priveşte gospodăria interioară (casnică), cât şi aceea a îngrijirii copiilor;

3. Combaterea alcoolismului.

Oricine s'ar încumeta să pornească o asemenea acţiune, va găsi aliaţi foarte preţioşi chiar în rândurile ţăranilor almăjeni, harnici, ambiţioşi, pricepuţi şi foarte deprinşi cu ordinea, de pe urma unei discipline militare de mai multe ori seculară.

Până acum toate inițiativele s'au mărginit la câmpul politic, la acțiuni electorale, sămănând vrajba, neîncrederea și descurajarea. Să sperăm, însă, că viitorul ne rezervă alte surprize, mai plăcute, mai pozitive, mai creștinești, — și mai românești.

„Țara Noastră"

Aqua contradictionis . . .

I.

Nici o numire geografică nu are o literatură atât de bogată ca Dunărea, al cărei nume apare din cele mai vechi timpuri, care se menţine dealungul tuturor veacurilor şi este comentat în istoria tuturor popoarelor. *Fluviu al Paradisului,* — în Dialogii lui Cesarius, Dunărea este identificată cu unul din cele patru râuri (Nil, Tigru, Eufrat) cari izvorăsc din Raiu, pe care Scriptura îl numeşte *Fison*, Elinii *Istros*, Romanii *Danubius* şi Goţii *Dunăre*[1]). Din apa ei adâncă au băut strămoşii noştri daci[1]). Linia Dunării a ţinut s'o cunoască mai de aproape împăratul Traian înainte de a începe marele războiu cu Dacii[2]). Flotila de pe Dunăre a păzit şi răspândit civilizaţia romană dealungul întregului ei curs, — zice Mommsen[2]). Regele Béla al IV., într'o scrisoare adresată la 1254 papei Inocenţiu IV., scrie: aceasta este *„aqua contradictionis“*, pentrucă *„hic etiam nos . . . per decem menses contradiximus tartaris“*[2]), — adică este apa unde şi el, timp de zece luni a putut să

[1]) V. Bogrea: An. de Ist. naţ. al Univ. Cluj, III. 1924—25, p. p. 523, 525).

[2]) Szentkláray Jenő, Krassó vármegye őshajdana, p. p. 17, 10, 165).

reziste furiei tătare. Napoleon cel mare zicea că *Dunărea este regele fluviilor europene.* Iar poporul nostru cântă:

„Dunărea, mamă vitează,
De când lumea-mi stă de pază.
Ea mă scaldă, mă 'ntăreşte,
Ea mă 'ncinge şi mă creşte.

Sufle, treacă vântul rău,
Treacă peste capul meu.
Eu cu Dunărea sunt una,
Batem timpul şi furtuna.

Din numirile acestea, frumoase şi sugestive, am ales caracterizarea regelui Bela IV., din două motive: întâi, pentrucă, în parte, obiect al studiului de faţă îl constituie porţiunea Dunării care a servit ca linie de apărare regelui ungar, partea muntoasă dintre Baziaş-Orşova; al doilea, fiindcă expresia lui Bela IV. este valabilă şi astăzi, dar în sens invers: Dunărea este apă de apărare pentru sârbi şi de continuă contestare pentru români. In adevăr, în afară de încălecarea Dunării consfinţită prin tratatul de pace, sârbii ne mai contestă şi ceeace ni s'a lăsat, în special *Clisura*, ale cărei sate *„eliberate prin sânge sârbesc ni s'au făcut plocon pe tipsie de aur"* ... după cum se exprimă credinciosul nostru aliat, generalul N. Ţo-

lovici, fost comandant al trupelor care au ocupat orașul Timișoara după armistițiul din 1918[1]).

II.

Cele mai multe urme din vremuri apuse s'au păstrat aci, în Valea Dunării. Diferitele epoci ale istoriei se văd, pas de pas, în solul și subsolul acestei romantice regiuni, se aud în graiul poporului, sau ni s'au transmis pe pergamentele diecilor și stăpânitorilor cari s'au succedat începând cu străvechea dominație romană și până în zilele de față.

La nord de Dunăre, dealungul vechiului drum Tierna-Tibiscum, întâlnim localități al căror nume se păstrează aproape în forma lor arhaică: *„Ad aquas Herculi sacras“* (Băile Erculane), loc de reculegere și tămăduire al patricienilor romani din imperiul de răsărit; iar ceva mai la nord se găsește fundamentul castrului *„Ad Mediam“* (și astăzi, în graiul poporului: Megia), reconstituit în miniatură, până în cele mai mici amănunte, de generalul savant al locului, de regretatul Nicolae Cena. Coborând la Dunăre, între Ieșelnița și Ogradena de azi, dăm de rămășițele șterse ale *Dobretei*, fosta capitală a Daciei sud-estice. Temeiuri

[1]) Ziarul „Politika“ din Belgrad din 17 Noemvrie 1928.

de clădiri, castre, întărituri, stabilimente miniere, culturale şi sanitare se găsesc pretutindeni în susul Dunării: la Orşova, Sviniţa, Liubcova de sus, Moldova veche şi nouă şi Pojejena sârbească[1]).

Sărind câteva secole, găsim aci o temeinică organizaţie politică şi militară românească, de care nu s'au putut atinge nici cuceritorii unguri, aceea a chinezatelor şi districtelor valahe. Nu odată acest ţinut s'a înstrăinat şi de simbolul coroanei Sf. Ştefan. Mircea cel mare (1386—1418) se numea „stăpânitor şi domn peste Ungro-Vlahia şi peste ţările tătăreşti, duce al Almaşului şi Făgăraşului, *stăpânitor al Banatului Severin*, al Dorostorului şi asupra Dunării până la Marea Neagră"[2]).

Evul mediu, cu războaiele lui continue, încă a lăsat oarecari urme. Din „castrum Dranko" (amintit la 1437) se luptă şi acum cu intemperiile vremii un turn patrunghiular. Lângă Sviniţa stau de veghe „Trei turnuri", iar un alt turn la Pojejena sârbească[3]).

In sfârşit „Peşterea lui Moavăţ" (numită de

[1]) Szentkláray, op. cit. p. p. 10, 31.

[2]) P. Dragalina: Din istoria Banatului Severin I. p. 47.

[3]) Milleker Bódog: Délmagyarország középkori földrajza, p. p. 48, 51, 55, 149).

austriaci Peştera Veteráni) din Strâmtorile Căzanelor, ascunde în pântecele şi stâncile ei vitejia fără seamăn a grănicerilor valaho-ilirici, cari la 1788 au pus în respect pe turcii atât de iscusiţi în luptă, dar pe cari tabla aurită a unei stăpâniri vitrege o atribuie, ca în toate vremurile dealtfel, mercenarilor din Loşonţ[1]).

III.

Câmpul nostru de cercetare se va întinde din comuna Iablaniţa până la Orşova (30 km.) şi dela Orşova până la Baziaş (107 km.) Privim această regiune ca o unitate geografică şi socială din două motive: întâi, fiindcă trebuie să avem în vedere actuala împărţire administrativă, — plasa Orşova întinzându-se la nord până la Iablaniţa, iar dealungul Dunării până la Sviniţa; — al doilea, deoarece condiţiunile de trai, grosso modo, sunt aceleaşi în amândouă plasele.

Din punct de vedere geografic, toată această regiune este situată pe versantul de răsărit şi sud al masivului Cracu Almăjului, hotărnicit la răsărit de apa Cernei, la sud de Dunăre, iar la nord şi vest de râul Nera sau Nergăn.

Formând un masiv neîntrerupt, e firesc ca

[1]) P. Dragalina, op. cit., p. 7—8.

şi natura solului să fie aceeaşi. In adevăr, din punct de vedere agricol propriu zis nu contează decât fâşiile de pământ extrem de înguste dealungul râurilor principale amintite. Dar agricultură intensivă nu se poate face decât în cele câteva comune situate pe cursul inferior al Nerei, precum şi în regiunea Iablaniţei. Restul nu este potrivit decât pentru ramurile secundare ale agriculturii.

Din punct de vedere al comunicaţiei însă, acest ţinut nu mai poate fi considerat ca o unitate. Valea Dunării are o singură şosea ce o străbate dealungul, foarte anevoiasă şi foarte îngustă, şi două şosele verticale cari, pornind dela cele două puncte extreme ale sale (Moldova-nouă—Sasca-montană, aproape impracticabilă, şi Orşova—Mehadia), pentru comunele din centru acestea pot fi considerate ca şi inexistente. Porţiunea dintre Orşova şi Iablaniţa, dimpotrivă, este traversată de o linie ferată principală şi de o şosea naţională modernă. In vreme ce, Valea Dunării, iarna este complect izolată, comunele din Valea Cernii au legătura cea mai rapidă şi cea mai lesnicioasă cu centrele de aprovizionare din apropiere: cu T. Severin şi Caransebeş—Lugoj. Această împrejurare se face simţită şi subt raport social-economic, deoarece comunele din Valea Cernei, cu toată iden-

titatea aproximativă a solului, nu sunt condamnate la mizeria acelora din Valea Dunării.

IV.

După datele statistice oficiale culese de cele două preturi, în luna Decemvrie 1928, cele 26 comune din plasa Orşova au o populaţiune de 28786 suflete, iar cele 22 comune din plasa Moldova-nouă 26921 suflete, în total deci: 55707 suflete.

Faţă de acest număr al populaţiunii, plasa Orşova nu are decât 9629 iugăre pământ arabil, de o calitate inferioară şi 17583 iugăre păşune. Prin urmare, pe cap de om cade 1/3 parte dintr'un iugăr, o suprafaţă care nu poate hrăni un om nici pe lângă cea mai avansată cultură a pământului.

In plasa Moldova-nouă situaţia este inversă: ea are 18384 iugăre pământ arabil şi abia 8730 iugăre păşune, ceace ar însemna, conform cifrelor, că ar fi mai puţin săracă. In realitate însă, situaţiunea de aci este cu mult mai rea, pământul fiind şi mai slab. Excepţie fac comunele: Moldova-veche şi nouă, Socol, Câmpia şi Zlatiţa, care singure deţin 9050 iugăre pământ arabil şi care este de bună calitate.

Reforma agrară n'a adus nici o îmbunătăţire a vieţii, deoarece în aceste părţi nu era pământ

arabil de expropriat. Numai comunele dintre Sviniţa şi Baziaş au putut obţine pădure comunală din domeniul Comunităţii de avere sârbeşti cu sediul în Biserica-Albă şi despre care vom vorbi mai târziu.

Cât este de suverană sărăcia în aceste părţi, se poate vedea din numărul extraordinar de mare al caprelor, căci această vietate animală nu se opleşte decât în tovărăşie cu cele mai cumplite lipsuri omeneşti. Plasa Orşova numără 5180 capre, iar plasa Moldova-nouă are — fără comunele Padina Matei, Moldoviţa, Bigăr, Moldova-veche, Sf. Elena şi Coronini, de unde nu ne-am putut procura date, — 4184 capre. Rotund, am putea zice că, în cele două plase din Valea Dunării sunt circa 10.000 capre. In tot restul Banatului nu credem să se găsească un număr aşa de mare de capre, pentrucă nicăiri mizeria nu este atât de nemăsurată. Publicistul R. S. Molin, ocupându-se de locuitorii de aici îi numeşte „moţii Banatului", o expresie sugestivă poate, dar care nici pe departe nu exprimă situaţia reală. Pe câtă vreme, moţii ardeleni au o dublă industrie: lemnăritul şi mineritul şi pot cutreera ţara întreagă, fie şi „cerşind din poartă în poartă", — în ţara caprelor toate acestea constitue abia o problemă a viitorului. Noi

credem că ar fi mai nimerit să le zicem: grevişti permanenţi ai foamei.

Sărăcia aceasta fără pereche provine, în afară de natura solului, şi din totala lipsă a căilor de comunicaţie. Am putea zice, că circulaţie propriu-zisă nu există aci decât vara: pe şoseaua Széchenyi şi apa Dunării. Pe vreme rea şi iarna, urletul turbat al Coşavei şi al lupilor alungă orice fiinţă vie. Spre nord, cu bazinul Almăjului, Valea Dunării nu are nici o legătură, în nici un anotimp. Technica modernă n'a încercat încă să înfrângă şi să netezească obstacolele naturii. Astfel, capii de familie, duşi la lucru în alte părţi, cu sutele şi miile, dacă n'au apucat să se întoarcă la cămin înainte de a se lăsa vremea rea, ei nu mai pot să revie până primăvara. Această deplorabilă stare de lucruri a dat naştere cântecului:

„Năcăjitu-i moldovanu
Că nu vine câtu-i anu"...

V.

Situaţia precară economică, evident, atrage după sine şi toate celelalte rele care slăbesc viaţa individuală şi colectivă: bolile de tot felul, alcoolul, criminalitatea etc., asupra cărora însă, cu actualul nostru aparat administrativ, insuficient ca număr

şi pregătire, nu ne putem procura date sigure. Ne putem însă închipui ceace poate fi în acest domeniu din următoarele date referitoare la starea culturală şi morală a populaţiunii.

In plasa Orşova, numărul neştiutorilor de carte este de 8510 (2678 bărbaţi şi 5832 femei), la un număr total de 28786 suflete, adică circa 26%. Numărul concubinajelor este de circa 500, iar al celor rătăciţi sufleteşte, al sectarilor religioşi de circa 200.

In plasa Moldova-nouă, numărul analfabeţilor este de 11449 (4134 bărbaţi şi 6615 femei), din 26921 suflete, adică de circa 42%. Numărul concubinajelor se apropie de 1000 şi cam la aceiaşi cifră se ridică şi sectarii religioşi.

După cum vedem, starea culturală şi morală diferă enorm dela o plasă la alta, cu toată identitatea aproximativă a condiţiunilor economice. Aceasta provine din deosebirea etnică a populaţiunii. In plasa Orşova, — care în afară de Sviniţa nu are altă comună sârbească — situaţia subt acest raport nu se deosebeşte de aceea a altor regiuni româneşti. Ba am putea zice că este chiar mai bună. In plasa Răcăjdia, de pildă, cunoscută ca o plasă destul de bogată, neştiutorii de carte dau un procent de 31%, pe câtă vreme plasa Or-

şova se opreşte la 26%. Ca şi în alte regiuni ale Banatului, numărul mare de analfabeţi îl dau femeile.

In plasa Moldova-nouă, numărul analfabeţilor creşte cu 16% faţă de Orşova, cu tendinţa de a pune pe bărbaţi pe aceiaşi treaptă cu femeile. Analizând cifrele cu care lucrăm, am constatat că, în satele sârbeşti din plasa Moldova-nouă, situaţia este inversă: numărul bărbaţilor neştiutori de carte este mai mare decât acela al femeilor. Numai românilor din această plasă se poate mulţumi că bărbaţii neştiutori de carte, raportaţi la plasa întreagă, rămân cu ceva în urma femeilor, adică se menţin pe o treaptă culturală mai înaltă. Deasemeni, în plasa Moldova-nouă este mai mare şi numărul concubinajelor, cu tendinţa de a înlocui cu totul căsătoria legală. Destrăbălarea aceasta, firește, se resimte şi în alte domenii; astfel, trebuie să înregistrăm şi un număr mai mare de sectari religioşi.

VI.

Lipsindu-ne datele anterioare unirii, — acestea fiind distruse în anul 1918, — nu putem urmări mişcarea populaţiunii, verificând eventuala scădere sau sporire a ei, după cum am făcut în

alte părți. Asupra acestei regiuni nu avem decât datele din anul 1928, astfel încât, nu putem risca nici o concluzie în această privință. Ne vom îndrepta însă privirea asupra mozaicului de naționalități, mai ales asupra sârbilor, stabiliți aci la sfârșitul veacului al XVIII-lea, cu ultima serie de coloniști sârbi veniți pe teritoriul Banatului, o chestiune cu atât mai importantă, cu cât sârbii revendică o mare parte din plasa Moldova-nouă pe motivul că aceasta ar fi pur sârbească.

După statistica organelor noastre administrative din Decemvrie 1928, în plasa Orșova sunt :

Comuna	Rom	Șvabi	Ung.	Sârbi	Evrei	Cehi	Alții	Total
1. Orșova	1529	1349	719	145	189	—	691	4622
2. Plavișevița	464	—	—	12	—	—	5	481
3. Dubova	511	—	—	2	—	—	—	513
4. Eibenthal	100	—	12	18	9	—	837	976
5. Tisovița	282	—	—	8	—	—	—	280
6. Topleț	1939	118	18	1	—	—	2	2079
7. Bârza	445	123	24	4	—	—	1	597
8. Svinița	—	—	—	1382	—	—	—	1382
9. Jupalnic	1331	77	20	8	—	—	23	1459
10. Tufări	743	44	36	—	9	—	43	875
11. Coramnic	218	—	—	—	—	—	—	218
12. Mehadia	1941	147	33	—	6	—	116	2243
13. Băile Erculane	280	125	57	—	6	—	—	468
14. Pecinișca	740	11	9	—	5	—	—	765
15. Globucraiova	854	—	—	—	—	—	—	854
16. Petnic	1117	—	—	—	—	—	—	1117
17. Iablanița	1645	—	—	—	—	—	—	1645
18. Eșelnița	1144	1	22	—	5	—	12	1184

19. Ogradena veche . .	741	—	3	—	—	—	—	744
20. Ogradena nouă . .	97	—	—	—	—	149	3	249
21. Plugova	1327	—	—	—	—	—	—	1327
22. Valea Bolvaşniţa . .	1264	—	—	—	—	—	—	1264
23. Globurău	596	—	—	—	—	—	—	596
24. Pârvova	1245	—	14	—	—	—	—	1259
25. Lăpuşnicel	1070	—	—	—	—	—	—	1070
26. Şumiţa	—	—	—	—	—	510	—	510
In total	21623	1995	972	1580	230	659	1732	28786

In plasa Moldova-nouă sunt:

Comuna	Rom	Şvabi	Ung.	Sârbi	Evrei	Cehi	Alţii	Total
1. Moldova-nouă . . .	3820	201	19	37	2	7	23	4109
2. Padina Matei . . .	937	—	—	—	—	—	—	937
3. Moldoviţa	416	—	—	—	—	—	—	416
4. Berzasca	1277	91	31	33	3	134	—	1569
5. Liubcova	669	6	9	773	—	78	—	1535
6. Bigăr	—	—	—	—	—	453	—	453
7. Sft. Elena	—	—	—	—	—	916	—	916
8. Moldova veche . .	128	41	29	1781	—	34	—	2013
9. Coronini	997	—	—	4	—	—	—	1001
10. Măceşti	2	—	1	714	—	2	—	719
11. Socol şi Baziaş . .	175	42	32	1453	2	—	—	1704
12. Câmpia	475	4	—	881	—	—	—	1360
13. Divici	—	—	—	587	—	—	—	587
14. Belobreşca	—	10	—	955	—	—	—	965
15. Şuşca	551	2	—	70	—	—	—	623
16. Radimna	115	—	—	589	—	—	—	704
17. Pojejena de jos . .	850	—	—	14	—	—	—	864
18. Pojejena de sus . .	57	2	1	492	—	—	—	552
19. Zlatiţa cu Mănăstirea	452	3	—	706	—	166	—	1330
20. Sicheviţa	2592	1	—	—	3	—	—	2596
21. Gornea	890	—	—	—	—	—	—	890
22. Gârnic	24	—	—	1054	—	—	—	1078
In total	14427	403	122	10143	10	1790	23	26921

Statistica bisericii sârbeşti întocmită la 1905

arată, în cele două plase, următorul număr de sârbi[1]) :

1. Moldova-veche	2106	17. Sicheviţa — —	30
2. Pojejena sârb. —	602	18. Moldova-nouă —	42
3. Socol — — —	1553	19. Moldoviţa — —	2
4. Sviniţa — —	1411	20. Dubova — —	3
5. Radimna — —	834	21. Eibenthal — —	2
6. Măceşti — —	740	22. Băile Erculane —	2
7. Câmpia — —	1009	23. Iablaniţa — —	1
8. Zlatiţa— — —	889	24. Ieşelniţa — —	11
9. Liubcova — —	1454	25. Mehadia — —	20
10. Şuşca— — —	285	26. Ogradena veche	3
11. Divici — — —	741	27. Orşova — —	180
12. Belobreşca —	1029	28. Jupalnic — —	17
13. Bârzasca — —	54	29. Plavişeviţa— —	1
14. Gornia — —	15	30. Tisoviţa — —	13
15. Coronini — —	2	31. Topleţ — —	1
16. Pojejena română	10	32. Ogradena nouă	1

In total: 13063 suflete.

După cum vedem, statistica sârbească dela 1905 arată cu 1340 suflete mai mult decât cea românească dela 1928. Rămâne să stabilim mai târziu de unde provine această deosebire de date: din scăderea generală a populaţiunii, sau din exagerarea organelor bisericii sârbeşti.

[1]) Vezi: Mata Kosovaţ: Srpska Pravoslavna Mitropolija Karlovacika, 1910, p. p. 559, 583, 656.

VII.

O instituțiune economică care, pusă pe alte baze ar putea să aducă o ameliorare simțitoare în viața poporului de aici, este Comunitatea de avere sârbească cu sediul în Biserica-Albă și care, în momentul de față constituie obiect de litigiu între noi și sârbi.

Din Comunitatea de avere sârbească fac parte toate comunele din plasa Moldova-nouă, plus comunele: Svinița din plasa Orșova și Naidăș și Liscovița din plasa Răcăjdie.

Comunitatea aceasta de avere (a fostului regiment grăniceresc nr. 14) a funcționat în baza unui statut aprobat de guvernul ungar la 1881. Până în anul 1886, această avere s'a administrat autonom când, la cererea adunării generale a reprezentanților acestei instituțiuni, ministerul de Interne ungar, în deplin acord cu cel de Agricultură au acceptat să fie administrată de către stat. Această stare de lucrurl a dăinuit până la prăbușirea monarhiei austro-ungare.

După retragerea armatelor de ocupație din Banat, sârbă și franceză, direcțiunea centrală a pădurilor din Cluj, prin procesul verbal din 20 Septemvrie 1920, a luat, în numele ministerului

de Agricultură român, asupra sa administrarea acestei averi, ca succesor de drept al aceluia ungar. Pentru paza pădurilor a delegat personalul silvic necesar, iar gestiunea financiară a încredințat-o Direcțiunii silvice din Lugoj.

Averea acestei Comunități constă din:

1. 37.982—$^{849}/_{1600}$ iugăre cadastrale pădure, situată în întregime pe teritoriu românesc;

2. O clădire în orașul Biserica-Albă (ocupată de birourile ocolului silvic) și o grădină de pomi în suprafață de 42 iugăre cadastrale, situată în hotarul aceleiași comune, deci pe teritoriu iugoslav;

3. O clădire de proporții monumentale în orașul Seghedin, care a servit ca internat copiilor de grăniceri cari au frecventat școalele din acest oraș.

Numărul comunelor coproprietare este de 56 din care: 23 cad în fostul județ al Timișului, 11 în fostul județ Torontal și 22 în vechiul Caraș-Severin. Pe teritoriu iugoslav sunt acum: 34 comune, iar pe teritoriul României 22.

Proporția coproprietarilor după naționalitate este: circa $^{2}/_{3}$ sârbi și $^{1}/_{3}$ români.

Coproprietarii de pe teritoriul statului român au încercat, în două rânduri, să reînvie autonomia Comunității la care renunțaseră în anul 1886: întâi în 1920, apoi în 1925. In ambele cazuri însă,

prefecții respectivi au organizat alegerile reprezentanților pe cont propriu, fără o aprobare prealabilă din partea guvernului, astfel încât, acestea sunt nule și neavenite.

Prin hotărîrea Comitetului Agrar S. Tr. cu No 598/1924, pădurile acestei comunități au fost expropriate în întregime, ca aparținând unei societăți străine, incluziv fondul găsit în numerar de circa 7 milioane lei.

Din suprafața totală expropriată, circa 23000 iugăre au fost atribuite ca pădure comunală satelor de pe teritoriul românesc; restul se administrează de către stat în temeiul dreptului de proprietate conferit de legea agrară.

După actul exproprierii și împroprietăririi, guvernul iugoslav, invocând articolele privitoare la lichidările de bunuri dintre statele succesorale din tratatele de pace, ridică anul acesta chestiunea lichidării Comunității acesteia de avere, propunând, prin delegații săi, următoarele soluțiuni:

1. Menținerea instituțiunii și exploatarea ei pe baza vechilor legi și statute;

2. Dacă aceasta nu s'ar putea, atunci să se împartă averea, instituindu-se două administrații independente, una românească și alta sârbească.

Bineînțeles, și într'un caz și în altul, să se

instituie un regim special al traficului pe frontieră, care să facă posibilă exploatarea pădurilor şi transportul lemnelor.

3. Impărţirea, prin evaluare, a Comunităţii de avere, după normele statutului aprobat de ministerul de Interne ungar cu No 59824 din 8 Aprilie 1881 şi cumpărarea de către coproprietarii români a părţii ce revine foştilor grăniceri azi cetăţeni iugoslavi.

Aici trebue să accentuăm, că prin evaluare sârbii înţeleg preţul comercial al pământului, pe care ei îl evaluiază la 320,000.000 dinari, adică la aproape un miliard lei. Ei ar vrea deci, ca lichidarea să se facă în felul următor: să se scadă din suma de 320 milioane dinari partea ce ni se cuvine nouă, casa din Biserica-Albă şi cele 42 iugăre aflate tot acolo, şi restul să li se plătească în numerar. Cât priveşte chestiunea internatului din Seghedin, aceasta nu se poate tranşa decât printr'o convenţie tripartită, între noi, sârbii şi unguri.

Lichidarea în rentă de expropriere sârbi o refuză cu toată hotărîrea.

4. Intrucât guvernul român n'ar putea să primească niciuna din soluţiunile de mai sus, atunci guvernul sârb propune supunerea acestei chestiuni

unui tribunal arbitral care să decidă în mod obligator pentru ambele părți.

Firește, guvernul român n'a putut primi nici una din soluțiunile iugoslave de mai sus, din următoarele motive:

Legea agrară română îi dă drept statului să exproprieze Comunitățile de avere, în special pe cea sârbească, al cărei sediu este în afară de granițele țării. Acest drept de expropriere a fost recunoscut și de Liga Națiunilor și chiar și de guvernul iugoslav, prin convenția încheiată cu noi la Belgrad, în 5 Iulie 1925. Art. 3 al acestei convenții glăsuește:

„Dispozițiunile prezentei convențiuni nu derogă dela dispozițiunile prevăzute de legile agrare, în vigoare actualmente în ambele țări. Totuși, pentru a asigura mai bine mica proprietate situată dincolo de linia de fruntarie în zona stabilită, ambele guverne convin să fixeze maximum de întindere pentru pământul arabil, fânețe, grădinării, pometuri și vii la 50 iugăre cadastrale; cu toate acestea, acest maximum va putea fi depășit până la limita de 100 iugăre, cu condițiunea ca restul să consiste în pământuri numai pentru păşunat. In ceace privește proprietatea forestieră, precum și proprietatea persoanelor morale și juridice, se

vor aplica dispoziţiunile legilor agrare actualmente în vigoare în teritoriul respectiv".

Prin urmare, guvernul român, sprijinit pe legea noastră agrară şi pe convenţiunea de mai sus, nu poate primi o altă formulă de despăgubire funciară decât aceea prevăzută de legea agrară, adică o despăgubire în rentă de expropriere.

Având în vedere cele două puncte de vedere cu totul opuse, precum şi faptul, că la ultima conferinţă a Micii Antante ţinută la sfârşitul lui Mai la Belgrad, guvernul iugoslav s'a eschivat de a se solidariza cu România în chestiunea optanţilor unguri, ne-am format convingerea, că şi foştii grăniceri sârbi au de gând să procedeze la fel, reclamându-ne la Liga Naţiunilor. Dacă n'au făcut-o până acum, aceasta se datoreşte mai mult greutăţilor interne ale statului iugoslav, iar nici decum unei sincere prietenii faţă de România.

VIII.

A doua instituţiune dela care poporul din această parte ar mai putea spera ceva, sunt Băile Erculane, dacă acestea s'ar putea ridica la un nivel european, atrăgând un număr cât mai mare de vizitatori. Experienţele făcute de zece ani încoace

ne dovedesc însă, că această pretenție a noastră constituie una din problemele cele mai greu de rezolvat. Ceace a putut să facă generalul Hamilton, guvernatorul dela 1734 al Banatului, cu mijloace primitive, dar cu multă tragere de inimă, nu poate să imite puterea de organizare a statului român modern. Nu e posibil acest lucru din cauza politicianismului și protecționismului, care nu cruță nimic și nu se teme de nimic, nici de Dumnezeu! In „Revista Vremii“ din 19 Noemvrie 1921, atunci când Băile Ercuiane erau proaspăt trecute în administrația noastră, d-nul Brătescu-Voinești făcea următoarele „mărturisiri dureroase“: „ce păcat că nu ne dăm îndeajuns seamă de valoarea acestei adevărate comori pe care am dobândit-o și că n'o îngrijim cum s'ar cuveni. La Băile Erculane vin străini din toată Europa; era prin urmare o datorie imperioasă pentru noi să facem tot posibilul și imposibilul pentru a dovedi acelor străini, că sub cârmuirea românească această stațiune balneară internațională e mai înfloritoare decât sub cârmuirea trecută. Din nenorocire, nu este așa și din gura multor străini cari frecventează de mult Mehadia am auzit comparațiuni și aprecieri cu atât mai dureroase, cu cât ele nu se îndreptau numai împotriva administrației, nu

erau numai critici ale stăpânirii, ci ale moravurilor neamului nostru“ . . .

Dezorganizarea Băilor Erculane a pornit de sus, din partea acelora, acăror datorie era să le păstreze şi să le desvolte. S'au votat legi şi regulamente care să căpătuiască pe toţi nesătuii, în dauna tuturor intereselor băilor. De unde, înainte vreme, staţiunea aceasta balneară era condusă de *cinci* funcţionari, spre deplina mulţumire a miilor de vizitatori de toate neamurile, în bugetul anului 1928 vedem încadraţi *21*, zi şi scrie *douăzeci şi unu* de funcţionari, cu salariu gras, gradaţii, îndemnizări de chirie, spor de scumpete, ajutor de familie şi alte avantagii. Pentru delegaţii etc., în bugetul aceluiaş an s'a luat modesta sumă de 400.000 lei. Suma totală luată în buget la capitalul acestei staţiuni balneare atinge 10,598.000 lei, o sumă care depăşeşte cu peste un milion lei venitul brut al staţiunii, care este numai de 9 milioane 500 mii lei.

Subt administraţie românească s'au creat următoarele posturi: un administrator general (leafă lunară 22.232 lei); un subdirector administrativ (leafă 12.952 lei); un director medical (leafă 14.000 lei); un subdirector medical (leafă 8.500 lei); un medic sanitar (leafă 8.500 lei); un medic ştiinţific

(leafă 10.000 lei); doi asistenți (leafă 10.000 lei); un contabil (leafă 9612 lei); un casier diurnist (leafă 4.000 lei); un intendent (leafă 11.000 lei); o intendentă (leafă 9.000 lei); trei diurniști (leafă 15.000 lei); un șef electrician (leafă 6.329 lei); un vătav (leafă 4.996 lei); un mecanic ajutor (leafă 4179 lei); un gardian (leafă 4254 lei); un grădinar (leafă 4254 lei); un șef de poliție special, detașat din orașul Turnu-Severin, — care, în acelaș timp este și tutorul politic al județului Severin, sub toate guvernele, — plus o pleiadă întreagă de alți detașați, controlori, controloare etc., cari rod fără milă bugetul statului și ocupă fără nici un rost locuințele destinate bolnavilor sau vizitatorilor particulari.

Am ținut să publicăm lista întreagă a acestor bugetivori, fiindcă ea ne oferă exemplul cel mai clasic al celui mai păcătos sistem administrativ.

Debandada organizată de sus găsește, în mod firesc, amatori și printrei cei neîncadrați în buget cari, la rândul lor, și ei vor să trăiască. Astfel, păstrăvii Cernei se prind cu dinamita; pădurile menite să ție umezeala continuă a muntelui de unde țâșnesc izvoarele tămăduitoare, se taie deavalma, fără niciun plan de amenajare, nu pentru trebuințele stațiunii, ci pentru comerț. Toate

acestea se întâmplă fără să se aplice vreo sancțiune, decât eventual aceluia care ar îndrăzni să protesteze.

In asemenea împrejurări ce să mai vorbim de renovări și investițiuni care s'ar impune! Ceice cunosc situația deplorabilă a Băilor Erculane, precum și băștinașii, se uită cu groază la halul de decădere în care a ajuns podoaba Banatului și a țării, înzestrată de natură ca niciuna alta, dar secătuită de lăcomia omenească. Par'că și apele subterane s'au îngrozit de ceeace se petrece la suprafața solului, căci multe din izvoarele termale și-au schimbat cursul, fără să mai țâșnească în liber. Bine și fac, — de vreme ce nu le știm prețui!...

IX.

In afară de soluțiunile preconizate până aci, credem că următoarele măsuri ar fi în stare să contribue la progresul populațiunii din Valea Dunării:

1. Să se unească comunele Moldova-nouă și veche și să se ridice la rangul de comună urbană, creind astfel un puternic centru cultural, politic și economic românesc în izolata Vale a Dunării, împestrițată de un mozaic de minorități;

2. Biserica românească să aibă mai multă solicitudine pentru credincioşii români. Să nu uite că biserica sârbească este foarte bine organizată şi cu o veche tradiţie. In acest scop, protopopiatul din Răcăjdie trebuie neapărat şi de urgenţă mutat la Moldova-nouă.

Profitând de exproprierea Comunităţii de avere, să se creieze imediat parohii româneşti în toate satele mixte, sau cu minoritate românească. Aceasta este cu atât mai uşor de realizat, cu cât, după cât ştim noi, organele judiciare şi administrative au rezervat pe seama viitoarelor parohii sesiunea parohială cuvenită;

3. Să se construiască fără nici o zăbavă linia ferată Moldova-nouă—Oraviţa şi o şosea între Baziaş—Sasca-montană, fără de care acest ţinut va fi iremediabil pierdut;

4. Să se puie imediat în valoare bogăţiile solului şi subsolului din aceste părţi, dând de lucru oamenilor la ei acasă.

Tabla de materii.

1. Bănatu-i fruncea . . . . . Pag. 1
2. Valea Almăjului . . . . . „ 22
3. Aqua contradictionis . . . . . „ 50

15.1378 10/14

ANTICARIAT - REȘIȚA
Lei 14.

CENTRUL DE LIBRĂRII REȘIȚA
LIBRĂRIA Nr. 2 REȘIȚA
SECȚIA ANTICARIAT

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
REȘIȚA
Str. 7 Noiembrie nr. 50

12/80

14
10

BI
7

De acelaş:

1. *Prima Alba Iulie*, Timişoara, 1922.
2. *Ardealul şi Banatul după unire*, Cluj, 1925.
3. *Probleme Bănăţene*, Lugoj, 1926.
4. *Scriitorii Bănăţeni: Casian R. Munteanu*, Lugoj, 1927.
5. *Chestiunea optanţilor unguri şi Reforma agrară ungară*, Cluj, 1928.
6. *Reforma agrară în Rusia*, Cluj, 1928.
7. *Amintiri*, Lugoj, 1928.
8. *Prin Iugoslavia*, Lugoj, 1929.